

תפילת חנה

מסכת ראש השנה דף יא עמוד א

בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה. מנלן? אמר רבי אלעזר: אתיא "פקידה" "פקידה", אתיא "זכירה" "זכירה": כתיב ברחל: "ויזכר אלהים את רחל" (בראשית ל כב) וכתוב בחנה: "ויזכרה ה'" (שמואל א א), ואתיא "זכירה" "זכירה" מראש השנה, דכתיב: "שבתון זכרון תרועה" (ויקרא כג כד). "פקידה" "פקידה" - כתיב בחנה: "כי פקד ה' את חנה" (שמואל א ב כא), וכתוב בשרה: "וה' פקד את שרה" (בראשית כא א).¹

וּתְתַפְּלַל חָנָה וְתֹאמַר עֲלֶיךָ לְבִי בְּה' רָמָה קִרְנֵי בְּה' רָחַב פִּי עַל אוֹיְבֵי פִי שְׂמַחְתִּי בִישׁוּעֶתְךָ: אֵין קְדוֹשׁ כֵּה' כִּי אֵין בְּלִתְךָ וְאֵין צוּר פְּאַלְהֵינוּ: אֵל תִּרְבּוּ תִדְבְּרוּ גְבָהָה גְבָהָה יִצֵּא עֵתְךָ מִפִּיכֶם כִּי אֵל דְּעוֹת ה' וְלוֹ נִתְכַּנּוּ עֲלֵלוֹת ... ה' מִמִּית וּמְחִיָּה מוֹרִיד שָׁאוֹל וְיַעַל: ה' מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר מְשַׁפֵּיל אֶף מְרוֹמֵם:²

מְקִים מַעֲפָר דָּל מְאַשְׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם נְדִיבִים וְכֶסֶף כְּבוֹד יִנְחֹלֵם כִּי לֵה' מְצַקִּי אֶרֶץ וְיִשֶׁת עֲלֵיהֶם תִּבֵּל ... ה' יְדִין אֶפְסֵי אֶרֶץ וְיִתֵּן עֵז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ: (שמואל א פרק ב פסוקים א-ג).³

מסכת ברכות דף לא עמוד א

אמר רבי חייא בר אבא: ... יכול יתפלל אדם כל היום כולו - כבר מפורש על ידי דניאל: "וזמנין תלתא ביומא בריך על ברכוהי ומצלי" (דניאל ו יא) ... יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה? - תלמוד לומר: "נגד ירושלים" (שם). יכול יהא כוללן בבת אחת? - כבר מפורש על ידי דוד, דכתיב: "עָרַב וּבָקֵר וְצָהָרִים אֲשִׁיחָה וְאֶהְיֶה וְיִשְׁמַע קוֹלִי" (תהלים נה יח). יכול ישמיע קולו בתפילתו? - כבר מפורש על ידי חנה, שנאמר: "וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע" (שמואל א א יג). יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל? - כבר מפורש על ידי שלמה, שנאמר: "לשמוע אל הרינה ואל התפילה" (מלכים א ח כח), רינה - זו תפילה, תפילה - זו בקשה.⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת ואתחנן דף ו עמוד א

וחכמי ישראל אמרו: מצאנו בתפילת חנה מעין י"ח. רמה קרני - מגן אברהם. ממית ומחיה - מחיה המתים. אין קדוש כה' - האל הקדוש. כי אל דעות ה' - חונן הדעת.⁵ וכשלים אזרו חיל - הרוצה בתשובה. מוריד שאול ויעל

¹ הפטרת יום ראשון של ראש השנה בסיפור על לידת שמואל שבתחילת ספר שמואל, היא חלק ממוטיב הפקידה והזכירה של ראש השנה. לכך מתקשרות דמויותיהן של שרה, רחל וחנה. ומכּוּלֵן, חנה היא הדמות המרכזית והחוליה המקשרת! רק אצל חנה נאמר גם "זכירה" וגם "פקידה" (אצל רחל יש רק זכירה ואצל שרה רק פקידה). זאת ועוד, פקידתה של חנה היא שמביאה לפקידתה של שרה, כאילו ההפטרה בשמואל א א גורמת לקריאה בבראשית כא שתבוא (למרות שברור שלקריאה בפרקים כא כב בספר בראשית יש סיבות טובות אחרות). לחנה יש עוד קשר מרכזי לתפילת ראש השנה, דרך תפילת תשע, היא תפילת מוסף, בה יש תשע ברכות, שמקורה בתפילת חנה: "הני תשע דראש השנה כנגד מי? אמר רבי יצחק דמן קרטיגנין: כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפילתה, דאמר מר: בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה" (מסכת ברכות כט ע"א וראה גם מדרש תנחומא וירא סימן א). וכבר הארכנו בנושאים אלה בדברינו [וה' פקד את שרה](#) בראש השנה בשנה האחרת. ושם הבטחנו לדון בתפילת חנה בנושא בפני עצמו והנה הגיעה העת והפקידה.

² האם אנו שומעים את הַדָּם של פסוקים אלה בפיוט ונתנה תוקף: "מי יחיה ומי ימות ... מי יעני ומי יעשר, מי ישפל ומי ירום"? ראה דברינו [ונתנה תוקף - למקורות הפיוט](#) במועד זה, ראש השנה.

³ זו תפילת חנה השנייה בעת שקיימה את נדרה והביאה את שמואל למשכן שילה. תפילה של שירה. לפניך באה תפילת חנה הראשונה, בעת שהתפללה לבן והיא מרת נפש ועלי חשבה לשיכורה. הראשונה, תפילה של בכי בלב קורע ומורתח, ככתוב שם (פרק א פסוק י): "וְהִיא מֵרַת נֶפֶשׁ וְתִתְפַּלֵּל עַל ה' וְכִלָּה תִבְכֶּה". ראה גם פסוק יב: "וְהִיא כִּי הִרְבָּתָה לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֵי ה' וְעָלִי שָׁמַר אֶת פִּיהָ". ואילו כאן, בשנייה, תפילה של שמחה והודיה, במבנה של שירה, כמו שאומר הפסוק: "וּתְתַפְּלַל חָנָה וְתֹאמַר עֲלֶיךָ לְבִי בְּה' רָמָה קִרְנֵי בְּה' רָחַב פִּי עַל אוֹיְבֵי פִי שְׂמַחְתִּי בִישׁוּעֶתְךָ". פסוקים נפלאים אלה נדרשים בפנים רבות שחלקם נביא. אך אנו נתמקד יותר בעצם עמידתה של חנה לתפילה ופחות בדרשות על פסוקי התפילה (השירה) עצמה. אפשר שגם זה נושא לפעם אחרת.

⁴ דמויות רבות במקרא, אשר התפללו או אמרו דברי הודיה ושבח לבורא עולם, תרמו לגיבושן של הלכות התפילה ותכניה. חנה, תרמה את תפילת הלחש. ראה רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ה הלכה ט: "השוויית הקול כיצד? לא יגביה קולו בתפילתו", וכך גם בשולחן ערוך אורח חיים סימן קא סעיף ב. עניין זה לא מוזכר בתפילה השנייה, בתפילת ההודיה של חנה, כשהביאה את שמואל למשכן שילה, אלא בתפילה הראשונה בעת שבקשה ילד במר נפשה. ראה בגמרא שם (דף ל ע"ב) שמנסים ללמוד מהביטוי "והיא מרת נפש" את ההלכה הפסוקה במשנה: "אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש". הגמרא דוחה לימוד זה בטענה שחנה הייתה שם מרירה וקשת רוח ואין ללמוד ממקרה קשה כזה לתפילה רגילה של יום יום. לעומת זאת, את הדין של תפילת לחש לומדת הגמרא מהתפילה הראשונה של חנה בלי שום פקפוק. ראה עוד דברינו [גדול כבוד הבריות](#) בפרשת משפטים שם הבאנו את דברי מחזור ויטרי סימן יט שמסביר שתפילת לחש קשורה בכבוד הבריות. ראה שם.

⁵ שבחים וכתרים רבים נקשרו לברכת החונן דעת שהיא בראש הברכות בהם אדם מבקש על צרכיו. ראה ברכות לג ע"א: "אמר רב אמי: גדולה דעה שנתנה בתחילת ברכה של חול. ואמר רב אמי: גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות, שנאמר: כי אל דעות ה' ... אמר רבי אלעזר: גדול מקדש שנתן בין שתי אותיות, שנאמר: פעלת ה' מקדש ה'. ואמר רבי אלעזר: כל אדם שיש בו דעה - כאילו

- מרבה לסלוח. כי שמחתי בישועתך - גואל ישראל. מקים מעפר דל - רופא חולי עמו ישראל. שבעים בלחם ושכרו - מברך השנים. רגלי חסידיו ישמור - מקבץ נדחי עמו ישראל. ידן אפסי ארץ - אוהב צדקה ומשפט. ורשעים בחושך ידמו - מכניע זדים.⁶ קשת גבורים חתים - מבטח לצדיקים. וירם קרן משיחו - בונה ירושלים. אין צור כאלהינו - שומע תפילה. אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיתכם - זו הודאה. ויתן עוז למלכו - זה שים שלום.⁷

מסכת ברכות דף לא עמוד א

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה: "וחנה היא מדברת על לבה" - מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. "רק שפתיה נעות" - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. "וקולה לא ישמע" - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפילתו. "ויחשבה עלי לשיכורה" - מכאן, ששיכור אסור להתפלל.⁸

מצודת דוד שמואל א פרק ב פסוק א

ותתפלל חנה - עצם התפילה היא בסוף אַמְרֵיָהּ, ובתחילה סדרה שבחו של מקום. ולזה נאמר: "ותאמר עלץ לבי בה' - בתשועת ה' שמח לבי."⁹

פסיקתא רבתי פסיקא מג - כי פקד ה' את חנה¹⁰

נבנה בית המקדש בימיו; דעה נתנה בין שתי אותיות, מקדש נתן בין שתי אותיות. ותמיהתו של רבי בירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד (ופרקה הלכה ב): "רבי אמר: תמיה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת, אם אין דיעה מניין תפילה?". ראה דברינו [דעה קנית מה חסרת](#) בפרשת ויקרא. ולא נתמקד הפעם בתפילה עצמה פירושה ומדרשה. ובאשר לתפילת שמונה עשרה, ראה דברינו [תפילת שמונה עשרה](#) בפרשת פקודי.

⁶ כיוון שהוא מונה את ברכת המינים שנתווספה מאוחר יותר לתפילת שמונה עשרה (ברכות כח ע"ב), יש לנו בעצם "ט ברכות. אבל בדרשה זו מוזכרות רק "ז ברכות. מי חסר? ברכת צמח (בית) דוד וברכת עבודה (רצה). האם יש לכך סיבה או סתם השמטה? ראה מקבילה (ואולי מקור) בספר מנורת המאור פרק ב - תפילה סדר "ח ברכות עמוד 135 שם הוא מונה את כל "ט הברכות, כולל: ברכת מצמיח קרן ישועה וברכת עבודה, בהבדלים מסוימים בדרשת הפסוקים. נראה שמנורת המאור הוא מקור מהימן ומדויק יותר. שוב בדברינו [תפילת שמונה עשרה](#), ראה איך "ט הברכות מסתדרות עם "ט הפרקים הראשונים של ספר תהלים.

⁷ הקשר של חנה לתפילת עמידה (שמונה עשרה) אינו רק בדין של אמירה בלחש אלא גם בתוכן התפילה עצמה. פסוקי התפילה/שירה של חנה נדרשים כנגד "ח ברכות שבתפילת שמונה עשרה (היו שדרשו אפילו את מספר המילים בתפילת חנה, ק"ג, כנגד ק"ג המילים בברכות החתימה של תפילת "ח - פירושי סידור התפילה לרוקח, שים שלום). וכבר ראינו לעיל, בהערה 1, שגם תפילת תשע, תפילת מוסף של ראש השנה, נלמדת מתפילת \ שירת חנה השנייה. גם את הסימיות של המדרש הקודם: "לשמע אל הרינה ואל התפילה" המיוחס לשלמה, מוכן אבן עזרא לתת, לפחות בחלקו לחנה. ראה פירושו לתהלים פרק סא פסוק ב: "שְׁמַעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְּשִׁיבָה תְּפִלָּתִי - שמעה רנתי - בגלוי ותפילתי בלב כנגד חנה". (אגב, הביטוי "מעין "ח" שהמדרש נוקט בו נותן מקום לחשוב שמדובר בנוסח לתפילת שמונה עשרה מקוצרת ("הביננו"), שאולי מי שאומר את שירת חנה, יוצא ידי חובת תפילה "מעין שמונה עשרה" במקום בו אפשר לאומרה וצ"ע). עכ"פ, אם אישה היא שיסדה את כל תפילות אלה, אפשר שמכאן נוכל ללמוד על חיוב מצוות תפילה באשה למרות שזו מצווה שיש לה זמנים ומועדים (ברכות פרק ג משנה ג). ראה ילקוט שמעוני שמואל א רמז פ: "ותתפלל חנה, מכאן אנו למדין שנשים חייבות בתפילה שכן חנה היתה מתפללת "ח ברכות". ולעצם הדין של חיוב נשים בתפילה ראה משנה מסכת ברכות פרק ג משנה ג, בגמרא ברכות כ ע"א, רמב"ם הלכות תפילה פרק א וזה נושא שראוי לדף בפני עצמו ויש עליו הרבה ברשת.

⁸ המשך הגמרא בברכות מלמד אותנו שתי הלכות תפילה נוספות מחנה (חוץ מדין שיכור בתפילה): את הכוונה בתפילה וגם את הדין של חיתוך בשפתיים: "השוויית הקול כיצד? לא יגביה קולו בתפילתו ולא יתפלל בלבו, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו" (רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ה הלכה ט). וכן הוא בירושלמי מסכת ברכות פרק ד הלכה א: "אמר רבי יוסי בר חנינא מן הפסוק הזה את למד ארבעה דברים: וחנה היא מדברת על לבה - מיכן שהתפילה צריכה כונה. רק שפתיה נעות - מיכן שהוא צריך להרחיש בשפתותיו. וקולה לא ישמע - מיכן שלא יהא אדם מגביה את קולו ויתפלל. ויחשבה עלי לשכורה - מיכן שהשכור אסור להתפלל". הכל מהפסוק, בתפילת חנה הראשונה: "וְחָנָה הִיא מְדַבֵּרַת עַל לְבָהּ רַק שִׁפְתֶיהָ נְעוּת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע וַיִּחְשְׁבָהּ עָלַי לְשִׁפְרָה". ואם לא די בכך, אזי גם את דין השאלה באורים ותומים לומדים מפסוק זה של חנה. ראה מסכת יומא דף עג עמוד א: "תנו רבנן: כיצד שואלים? השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכינה ... אין שואלים בקול ולא מהרהר בליבו, אלא כדרך שאמרה חנה בתפילתה, שנאמר: וחנה היא מדברת על לבה (שמואל א א יג)".

⁹ ראה בגמרא עבודה זרה ז ע"ב וכן ספרי דברים פסיקא שמג שמייחסים את הפתיחה בשבחו של מקום למשה ולאחרים: " ... מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח בצרכם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום ... שנאמר: ויאמר ה' מסיני בא. ואחר כך פתח בצרכם של ישראל: ויהי בישראל מלך. חזר וחתם בשבחו של מקום: אין כאל ישראל. ואף דוד המלך פתח בשבחו של מקום תחילה שנאמר: הללויה שירו לה' שיר חדש (תהלים קמט א) ואחר כך פתח בשבחם של ישראל: כי רוצה ה' בעמו (שם) וחזר וחתם בשבחו של מקום: הללו אל בקדשו. ואף שלמה בנו פתח בשבחו של מקום תחילה ... ואף שמונה עשרה ברכות שתיקנו נביאים הראשונים שיהו ישראל מתפללים בכל יום לא פתחו בצרכם של ישראל עד שפתחו בשבחו של מקום האל הגדול הגיבור והנורא קדוש אתה ונורא שמך ואחר כך מתיר אסורים ואחר כך רופא חולים ואחר כך מודים אנחנו לך". אבל מצויות דוד נותן את הקרדיט לחנה שאמנם לא קדמה למשה, אבל קדמה לדוד, לשלמה ולנביאים הראשונים ועכ"פ היא בחברה טובה.

¹⁰ מדרש פסיקתא רבתי מקדיש פרשה (פסיקתא מג) שלימה לפקידת חנה, מיד לאחר פקידת שרה (פסיקתא מב). ומדרשים רבים לקחנו משם. הגמרא בברכות הנ"ל ומדרש פסיקתא רבתי פסיקא הם שני המקורות העיקריים לדברינו.

אמר הקב"ה: היו זהירים מברכים אותי על כל דבר. ואם הייתם זהירים בברכות, אף אני בא אצלכם ומברך אתכם, שנאמר: "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך" (שמות כ כא).¹¹ ואת מוצא אברהם, מה כתיב בו? "עקב אשר שמע אברהם בקול" (בראשית כו ה), וברכתיו: "וה' ברך את אברהם בכל" (בראשית כד א). ולא עוד אלא שהיה רואה במזל שאינו מוליד, שנאמר: "ואנכי הולך עירי" (שם טו ב). אמר הקב"ה: ויפה אתה מסתכל, אלא חייך, אברם אינו מוליד. ומה אני עושה לך? אני מחליף את שמך ואתה מוליד, שנאמר: "לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם" (שם יז ה).¹² וכן שרי אינה יולדת, שנאמר: "ותהי שרי עקרה" (שם יא ל), אבל שרה יולדת, שנאמר: "וה' פקד את שרה" (שם כא א). ואף חנה על שהייתה תדירה להיות עולה ומתפללת בבית המקדש ומתחננת לפני הקב"ה, שמע תפילתה ופקדה. מניין? ממה שקרינן בענין: "כי פקד ה' את חנה".¹³

מסכת ברכות דף לא עמוד ב

ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר: ותפלל על ה' - מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה.¹⁴

מסכת ברכות דף לא עמוד ב

"ותדר נדר ותאמר ה' צבאות וכו' ", אמר רבי אלעזר: מיום שברא הקב"ה את עולמו, לא היה אדם שקרא להקב"ה "צבאות" עד שבאתה חנה וקראתו "צבאות".¹⁵ אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד? משל למה הדבר דומה - למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת! ולא השגיחו עליו; דחק ונכנס אצל המלך. אמר לו: אדוני המלך, מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת?¹⁶ "אם ראה תראה" - אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אם ראה - מוטב, ואם לאו - תראה.¹⁷ אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: "ונקתה ונזרעה זרע" (במדבר ה).¹⁸

¹¹ ראה דברינו [בכל המקום אשר אזכיר את שמי](#) בפרשת יתרו.

¹² שזה אחד המקורות למנהג של שינוי השם ומקור הביטוי: "משנה שם, משנה מזל".

¹³ על אף שהמדרש מסיים: "ואף חנה וכו'", יש הבדל גדול בין אברהם ושרה ובין חנה. אברהם ושרה נפקדו בנן בזכות שינוי השם. הקב"ה מוציא את אברהם מהסתכלות במזלות ואומר לו: "צא מאצטגנינות שלך" (רש"י בראשית טו ה), בעקבות המדרש ושם המקור לביטוי: "אין מזל לישראל"). אבל חנה זוכה בזכות תפילתה. היא חנה לפני תפילתה והיא חנה אחרי תפילתה. לא שונה שמה ולא סר חינה. החן ומציאת החן, ואולי גם התחנונים (ובהמשך נראה גם פלילים), טבועים בשמה ובמעשיה והיא זוכה בזכות תפילתה ועמידתה הכנועה והגאה לפני המקום. אין סיבה לשנות את שמה. רק להתפלל. והמדרש ממשיך שם ואומר: "... רצון יראיו יעשה - מי היה? זו חנה שנתפללה לפני הקב"ה ולא הוציאה הקב"ה ריקם מתפילתה, אלא שמע הקב"ה את תפילתה ונתן לה כל מה שביקשה הימנו". ולשון "נתפלל" תביא אותנו למדרש הבא.

¹⁴ מפרשי המקרא (אבן עזרא תהלים יח מב, רד"ק ישעיהו סו כ) אמנם מבארים שעל ואל מתחלפים: "על ה' - כמו אל ה'" (וכן מפרש מצודות דוד על הפסוק: "וחנה מדבר על לבה - בלחש, כאילו אל לבה", ראה גם רש"י בראשית לז לה), אך הפסוק אומר: "והיא מרת נפש ותתפלל על ה'". זאת ועוד, כבר עמדנו מספר פעמים על השורש פל"ל שהוא גם תפילה וגם פלילים ועל כך שתפילה יכולה לבוא גם מעמדה של כוח וטרוניה. ראה הפסוק בשמואל של עלי לבניו: "אם יחטא איש לאיש ופללו א-להים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו" (שמואל א ב כה). אך מה היא אותה הטחת דברים של חנה? מה אמרה חנה על א אל ה'?

¹⁵ ראה איך הביטוי הולך ומתגלגל בתנ"ך מחנה בתחילת ספר שמואל למלחמת עמלק (שמואל א טו ד), לדוד במלחמת גלית (שם יז מה). להעלאת ארון הברית (שמואל ב ו ב), לתפילת דוד בעת שביקש לבנות את בית המקדש (שם פרק ז), לאלוהיו (מלכים א יח, יט) והלאה ללישע, ישעיהו (למעלה מ- 60 פעמים) ועוד, ולא נמנה את כולם. ואם נחזור לחנה, ראה הקשר בין "צבאות" שאשה טבעה ובין הנשים "הצובאות", גם בשמואל א ב כב ועוד לפני כן בתורה, במעשה המשכן, שמות לח ח.

¹⁶ אולי זו הטחת הדברים של חנה. הכינוי "צבאות" לה', שמקורו בפרק א בשמואל א ושעל פי המדרש חנה היא שחדשה אותו, ושבתקומות רבים נדרש לגדול ה' ושבו, מושמע בפי חנה כקובלנה וטרוניה קשה: אם אמנם א-להי צבאות אתה, איפה הצבא, החייל האחד שלי? גם המשל על מלך בשר ודם שבכל סעודתו לא מצא פרוסה קטנה אחת לאדם עני, מחריף מאד את דברי חנה כאן (הכל עפ"י המדרש כמובן). האם זו הטחת הדברים?

¹⁷ אני אראה לך. אתה תראה מה אעשה. ובפסיקתא רבתי (המובאת בהערה 16 להלן) הביטוי מנוסח באופן קשה עוד יותר: "מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה". אתה תראה בטובתך או שלא בטובתך!

¹⁸ ואולי זו הטחת הדברים של חנה ש"איימה" על הקב"ה שתלך ותיסתר מפני אלקנה. וזה כשיטת רבי ישמעאל (איזה סמליות בשם): "דתניא: ונקתה ונזרעה זרע - מלמד, שאם היתה עקרה נפקדת, דברי רבי ישמעאל; אמר ליה רבי עקיבא: אם כן, ילכו כל העקריות כולן ויסתתרו, וזו שלא קלקלה נפקדת". ור' ישמעאל יענה לו: היא הנותנת, לא כל אחת מוכנה לכך. אשה חשוכת ילדים שמוכנה לעבור את כל התהליך הקשה של סוטה (ראה מסכת סוטה פרק א), אכן תינקה ותזכה לפרי בטן! עכ"פ, חנה המטיחה דברים היא בחברה טובה הכוללת את משה, אליהו וכו'. ראה דברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) בפרשת שלח לך.

"בעני אמתך", "אל תשכח את אמתך", "ונתתה לאמתך". אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שלש אמתות הללו למה - אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, שלשה בדקי מיתה בראת באשה, ואמרי לה: שלשה דבקי מיתה, ואלו הן: נדה וחלה והדלקת הנר, כלום עברתי על אחת מהן? ...

וחנה היא מדברת על לבה - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמרה לפניו: ריבונו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה, עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן.¹⁹

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה א

אמר רבי לוי: "גם כי תרבו תפילה אינני שומע" (ישעיהו א טו), מיכן שכל המרבה בתפילה נענה. מחלפה שיטתיה דרבי לוי. תמן אמר רבי אבא בריה דר' פפי רבי יהושע דסיכני בשם רבי לוי: "בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתיים אך למחזור" (משלי יד כג) - חנה על ידי שריבת בתפילתה, קיצרה בימיו של שמואל. שאמרה: "וישב שם עד עולם" (שמואל א א כב). והלא אין עולם של לוי אלא חמשים שנה, דכתיב: "ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה".²⁰

מסכת מגילה דף יד עמוד א

שבע נביאות מאן נינהו? שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר ... חנה - דכתיב: "ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' רמה קרני בה'" - רמה קרני ולא רמה פכי. דוד ושלמה שנמשחו בקרן - נמשכה מלכותן, שאול ויהוא שנמשחו בפק - לא נמשכה מלכותן.²¹

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה א

¹⁹ ושמה זו הטחת הדברים, אשר חוזרת ל"צבאות" שלעיל. הדברים כאן נאמרים במתינות, אבל חריפותם אינה פחותה: שמה בראת דברים בעולם לבטלה ולחנינם? כך או כך, ראה מקבילה לגמרא זו בפסיקתא רבתי פסקא מג: "אמר רבי יהודה בר' סימון: אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם יש צבא למעלה יש צבא למטה, הצבא של מעלה אינם לא אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעולם. והצבא שלמטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים. ואיני יודעת מאיזו צבא אני, אם משל מעלה או משל מטה! אם מצבא של מעלה אני, לא אהיה לא אוכלת ולא שותית ולא מולידה ולא מתה, אלא חיה לעולם כשם שהם חיים לעולם. ואם מצבא של מטה אני, אהא אוכלת ושותית ומולידה ומתה, כשם שהם אוכלים ושותים ופרים ורבים. זהו ה' צבאות. דבר אחר: ה' צבאות - א"ר יהודה ברבי סימון: בפעמי רגלים עלתה חנה לבית המקדש וראתה את כל ישראל שם. אמרה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, כל הצבאות האלו יש לך ואין לי אחד בהם?! אם ראה תראה - אם ראה מוטב ואם לאו תראה שלא בטובתך. אמרה לפניו: מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה. אמרה: אם אין אתה פוקדני, אני הולכת ועושה עצמי מסתרת עם איש אחד, ובעלי רואה אותי וחושדני ומוליכני אצל כהן ומשקה אותי מי המרים. נמצאת אני טהורה ועליך לפקוד אותי וליתן לי בן, שהכתבת בתורה: ואם לא נטמאה [וגו'] ונקתה ונזרעה זרע (במדבר ה כח) ... וזכרתי ולא תשכח אמתך - א"ר שמואל בר נחמן: שלשה פעמים כתוב בפסוק זה אמתך אמתך אמתך. כנגד שלש מצות ששנו רבותינו שהנשים זקוקים להם בנדה בחלה ובהדלקת הנר, אמרה חנה: ריבונו של עולם לא הייתה אמתך זהירה בשלושתם?" נראה לנו שמדרשים "בוטים" אלה הם מקור טוב לסיפורי החסידים על הרבי שעומד לפני יום הכיפורים ועושה חשבון עם ריבונו של עולם: מה אנו חייבים לך ומה אתה חייב לנו. בוא נחל זה לזה. ראה סיפורו של החייט שעשה חשבון עם הקב"ה בערב יום הכיפורים, בדברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#). עמידה של הטחת דברים שיש בה "חוצפא כלפי שמיא" יחד עם אמונה שלימה ותפילה זכה.

²⁰ הרי לנו דעה אחרת שאולי חנה הרבתה מדי בתפילתה, ובדבריה: "וישב שם עד עולם" קצבה את שנותיו של שמואל. מעין זה מצאנו גם בגמרא ברכות לב ע"ב: "אמר רבי חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם. מנא לן - ממשח רבינו שנאמר: ואתפלל אל ה', וכתבי בתריה: וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא. איני? והא אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המאריך בתפילתו ומעיין בה - סוף בא לידי כאב לב, שנאמר: תוחלת ממשכה מחלה לב (משלי יג). שים לב שהפסוק "וישב שם עד עולם" איננו לא בתפילת חנה הראשונה ולא בשנייה, אלא בדבריה לאלקנה בעלה מדוע היא לא עולה איתו לרגל לאחר הולדת שמואל. אין כאן שום תפילה! אך עובדה זו איננה מפריעה לדרשן שכנראה חשוב לו להציג את הדעה שחנה הרבתה בתפילתה יתר על המידה. ראה דברינו [תפילה קצרה](#) בפרשת בהעלותך.

²¹ בתפילת חנה יש גם מרכיב של נבואה. מנין אנו יודעים זאת? מכך שדברה על "קרן" ונבאה את משיחת דוד ושלמה (בנה שמואל, אגב, משח לא רק את דוד שנמשח בקרן ונמשכה מלכותו, אלא גם את שאול שנמשח בפק ולא נמשכה מלכותו). וכן הוא באיכה רבה (בובר) פרשה ב: "עשר קרנות הם ... של נבואה מניין? - עלץ לבי בה' רמה קרני בה'". אבל מסדר עולם רבה (ליינר) פרק כא אפשר להבין שנבואתה של חנה באה מעצם האמירה: "עלץ לבי בה'", שבעליצה עצמה יש רוח נבואה. ואלה דבריו: "... ובמרים נאמר ותקח מרים הנביאה ... בדבורה נאמר ודבורה אשה נביאה ... ובחנה נאמר ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה'". וכן משתמע מפירוש רד"ק בפירושו לשמואל א, פרק ב פסוק א: "ותתפלל חנה ותאמר - התפללה לפני ה' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה לה' שיחיה ויהיה לה'. ותרגם יונתן: וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביאה על ישראל". וכך גם בפירוש רלב"ג שם: "והנה התפללה חנה לש"י על דבר בנה, שבח והודאה לש"י כעל כל אשר גמלה רב טוב. וידמה שזאת התפילה היתה על דרך הנבואה ואם נתערב בה קצת ממה שהורגש לה בחוש, וזה ענין התפילה לפי מה שאחשוב". החוש הנשי של חנה. ראה גם בראשית רבה מד ו וילקוט שמעוני ישעיהו רמז תעו שנבואה ועליצה שתיהן לשונות של שמחה. וכידוע: "אין הנבואה (השכינה) שורה אלא מתוך שמחה" (מסכת שבת ל ע"ב, שמונה פרקים לרמב"ם פרק ז).

"וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לֵהֶם חַיִּים שְׂאוּלָה" (במדבר טז לג, עדת קרח) ... ומי נתפלל עליהם? רבי שמואל בר נחמן אמר: משה נתפלל עליהם: "יחי ראובן ואל ימות". רבי יהושע בן לוי אמר: חנה נתפללה עליהן ... דאמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי יוסי: כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהם ואמרה: "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל".²²

אגדת בראשית (בובר) פרק כט

"כי פקד ה' את חנה". זה שאומר הכתוב: "זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך" (תהלים קו ד). אשרי אדם שנמצא לו שעה של רצון. כך דוד אומר: "ואני תפילתי לך ה' עת רצון (תהלים סט יד), א"ל דוד: רבשי"ע, כל שעה שאני מתפלל לפניך, עשה אותנו עת רצון. כך חנה, כיון שעלתה לרגלים עם כל ישראל ... כיון שראתה חנה את כל ישראל אמרה לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים הרי שעה שתתרחצה לי, "זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך".²³

מדרש משלי (בובר) פרשה לא

"טעמה כי טוב סחרה" - זו חנה שטעמה טעם תפילה, שנאמר: "ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה'".²⁴

שנה טובה ומבורכת

תכתבו ותחתמו לאלתר לחיים טובים

מחלקי המים

מים אחרונים: ומחנה האם לשמואל הבן. ראה דברינו [שמואל](#) בפרשת קרח. ראה גם דברינו [משכן שילה](#) בפרשת תרומה.

²² וכן הוא בבראשית רבה צח ב: "ורבנן אמרי: כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת שוקעת ויורדת, עד שעמדה חנה ונתפללה עליהן: ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל". וכן הוא במדרש במדבר רבה יח יג ושם גם הכינוי "כאבידה המתבקשת" לעדת קרח: "א"ר שמואל בר נחמני: אפילו מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא היתה נבלעת שנאמר: וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ... אעפ"כ לעתיד לבא הם עתידין לעלות. ר' יהודה בן בתירה שונה שיש להם חלק לעוה"ב, שנאמר: ויאבדו מתוך הקהל. בדוד הוא אומר: (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי. מה אבידה שנאמר בדוד היא עתידה להתבקש אף כאן אבידה העתידה להתבקש. וכן חנה מתפללת עליהם: ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל". ויש לזכור שכאן יש לחנה "אינטרס אישי" שהרי היא קשורה לקרח בקשרי משפחה שכן אלקנה בעלה וממילא שמואל בנה הם מצאצאי קרח. ראה דברינו [בני קרח לא מתו](#) בפרשת קרח. ושם יש אשה גיבורה אחרת: אשתו של קרח, אמם של בני קרח! כמאמר מדרש במדבר רבה יח טו: "אמרו רבותינו: אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה".

²³ תפילת הרבים מחזקת ומעוררת את זכירת היחיד. הפקידה לישועת היחיד (פקדני בישועתך) עולה מתוך המעמד הנשגב ותפילת הכלל (זכרני ברצון עמך). הפסוק הוא אמנם מתהילים, אבל ייחוס הרעיון הוא לחנה שעלתה לרגלים עם כל ישראל מימים ימימה (מידי שנה בשנה). מן הסתם הרבתה חנה להתפלל גם בביתה, אבל במעמד הרבים של העלייה לרגל וצבאות כנסת ישראל בשילה, התקבלה תפילתה. השווה גישה מפויסת זו, מול הטחת הדברים של "צבאות" לעיל.

²⁴ אכן, טעמים וניחוחות רבים טעמה והטעימה אותנו חנה בתפילתה. שנזכה שניחוחות וטעמים אלה יעלו לרצון בתפילותינו בימים נוראים אלה, ברגלים ובמועדים, ובכל יום ויום של השנה החדשה והשנים הבאות עלינו לטובה.